

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА БЪЛГАРСКОТО СЛОВО

Петър Увалиев

Простете ми. Пръв аз съзнавам - и признавам, че съм донякъде натрапник в този дом на духа, закрилял и окрилял рой мислители, ревнителите за културния възход на България - странна страна, в която ръст и възраст, крепка духовност и крехка държавност не се съвпадат и така озадачават стъписаните чужденци, че те просто не проумяват с какъв аршин да мерят нашата мяра.

Но кой съм аз да си въобразявам, че очилатото ми късогледство ще види по-далече от втренчения им поглед? Българското не ми е занаят, то ми е инат. Но точно поради това упорство цял живот съм гледал на България от упор, па било то понявга и с укор. Така е било в софийската ми младост, така е и в лондонската ми самост.

Затова ви моля да вярвате, че не заговарям в пристъп на най-всекидневно, неоправдано и необуздало самомнение, което никне под път и над път и е толкова жилаво, че дори и на камък вирее. Изправям се тук с някакъв особен примес от смирение и задоволство, отлика на длъжник, комуто честта да бъде сред вас позволява да се отплати поне малко от малко за най-много и най-милото, което род и родители са ми дали: езика, на който ви говоря. Защото не аз говоря език на който сега ви говоря, а езикът, на който сега ви говоря, ме говори!

Тази усукана игрословица не е трикратен словесен смъртен скок, зрелищно филологическо потомче на нявгашното постижение на Лазар Добрич - главозамайващо, но все пак цирково. Вярно е, че хитрините на неуките науки край нямат. Но не по-малко вярно е, че тази предизвикателна прогласа на предимството на езика ствол пред мисълта вейка е честен стремеж на обичайно самодоволния разсъдък да прекоси самоналожените си граници, за да признае и правата на отвъдразсъдъчното и едва ли не да насили съзнанието да изповяда, че подсъзнанието му е рода.

А и това подсъзание, което постоянно подозираме, а рядко прозираме, и то самото е устроено като своеобразен език, който търпеливо очаква да бъде проговорен, за да стане достойние на все по-разведряното и затова все по-отзивчиво съзнание.

И българският говор се зачева като предговор, после прераства в отчетлив преговор със слушателя и най-сетне се установява като договор и едва ли не като заговор с онзи, който е посветен в паролата на неговите потайности. И тогава, вдъхновено и проникновено, из пашкула на езика излита пеперудата на мисълта.

Това преображение повлича крак. Друго чудо очаква българският род, домашно и вселенско: чутото се превръща във видяно, звукът става знак. Букви хукват през страниците, духовни бранници, които напредват във строен строй и провалят прокобата на времето, брава на всяка забрава. Така се ражда книгата, паметник на паметта.

А ето че ние, нехайни наследници на този победоносен поход от минало към бъдеще, почти не си даваме сметка за него и дори не се вълнуваме че тук, сега, сме

окръжени от величави хартиени тухли, с които се гради вечността, която е българска, защото ваши и мои са буквите, в които тя е въплътена.

А всяка книга, която се издава, ни издава тайната на тази вечност: тя е вечност на езика, който никога не се застоява и с един и същ дъх ни отграничава от другите и ни приобщава към другите.

Това е така, защото отекне ли гласът ни, той от само себе си се наглася към желанието отглас на онзи, който го слуша. С тази нагласка езикът така се урежда и подрежда, че повежда слушателя-послушник към благодатта на съмислието, а запрашва непослушника в мъртвилото на безмислието и без-сислието. И Философският трактат в Симеоновия сборник, и Шестодневът на Йоан Екзарх са преноси от подсъзнанието до съзнанието още преди да бъдат приноси към езиковедството. Още навремето нашите предци са прозрели, че който назовава, па било то и вещественото, той призовава същественото, което прави човека човек.

И защо един техен невзрачен потомък да не се съблазни да покаже, че е научил някоя и друга тежка дума, и да каже, че щом на старогръцки мета значи и „отвъд“, очовеченият от езика човек може да бъде наречен мета-човек, проводник на Отвъдното. И грях да ни е на душата, че днес ние само преживяваме онова прозрение, което прародителите ни са преживявали и преживявали: езикът е отвор на съществуването към същественото.

Затова не е ли чинно и редно, поне за изкупление грехов, да се запитаме какво точно значи за този мета-човек да говори български? То значи: да осъществяваш най-своето си. Езикът, който ни говори, е глас на тази наша съдбовна същественост.

И нека ми простят многоуките филолози, които са изучили от игла до конец где-що има да се научи за езика, обект на познанието. Аз съм само словоохотлив самоук, за когото самият език е субект на особено по знание, което се отнася към знанието, както по-доброто надвишава доброто. Меракът по това по знание ме увлича и повлича и превръща в иманяр-самец, тръгнал да се рови из езиковите ни подмоли, пришпорван от налудничавата надежда, че може пък да му се случи в тъмна доба да изрови нашенско съкровище, зарито някъде по мъгловитата бразда от моето ограничено съзнание до българското неограничено подсъзнание: от Стефан Младенов до Карл Густав Юнг, побратимени в еднаква посмъртна почит. И така тихомълком аз крача ли крача все по синора на това двулико единство, може би защото на езиковия мета-човек, който се замисля, е писано да обмисля и премисля все една и съща темелна мисъл.

И навярно затова като бедния наивен Дон Кихот, който мечтал за подвиг цял живот, че дори вятърни мелници му се сторили кралитарковски исполини, и на мене май се е сторило, че и самият Философски трактат в Симеоновия сборник е донякъде своеобразен иманярски докладен дневник, който изважда на бял свят заровени дотогава скъпоценни философски означения и определения - какво е например същност и какво е естество. Мислил е езикът ни и още мисли, макар и който драговошно му се отдава, често се озадачава. Който си заговори, невинаги е готов веднага да си отговори. Но макар и тромав, този отговор го спуска до дълбината на дълбините: до прозрението не че човек е такъв или онакъв, а просто че е.

Друга такава иманярска находка е смисълът, скътан в звука. И който се е зарекъл да слуша езика, той понявга чува чудеса. Например: безобразният, безизразният звук „ЪТ“, орисан да остане навеки глухоням в романските езици, изригва със страшна сила - и то не у друг, а у най-изтънчения, най-паяжинено изнежения Николай Лилив: На страшен съд вървят тъпи. А в мощна гръд там мрът мечти. Не спи - кипи Градът. Ът, ът, ът, ът. ът. Не е ли този громол ек от конски тропот, който може би кънтял е из крайдунавските равнини? Ние сме го забравили. Езикът го помни.

В лабиринта на тази потомствена езикова памет, стигнала един Бог знае как до прековременния слух на поети прорицатели, дебне потулен и друг самопродвижен, ритмичен и метричен подтик, който изтласква изпосталелия потребително-осведомителен брътвеж на всекидневието ни:

С враг врагувам - мяра

според мяра.

С благ благувам - вяра

според вяра.

Като пищните двери на олтара на Свети Йоан Кръстител в Арбанаси, набъбнали от златогрейни резби, тържествено се разтваря този симетричен изказ. Изведнъж тази правна обрядна съразмерност, осъществена сякаш по образ и подобие на двукрили митични мостове, в които уста майстори са вграждали най-милото си, неочаквано се разтърсва, разсечена от внезапен вик и повик, без следа от последователността, предписана от какъвто и да било логичен канон:

Леле моя, сабя халосия!

Море люта одринска

ракия!

Избуял в първичната си подсъзнателна стихия, езикът се е отърсил от игото на опитомената граматика и е лумнал напук на благовъзпитаната логика. Пред този вулканичен взрив е безсилно дори и най-взискателното лабораторно раздвоение на езика на знак и значение. Тук знакът се самоозначава. Съдържанието се самосъдържа. Формата се самооформя. И при все това съдържанието се съдържа във формата и формата се дооформя в съдържанието.

С тази категориална ерес нашият размирен език би смутил не един окъснял позитивист. Но затова пък би възхитил подранилия Хайдегер, който обича да чопли думите, за да сцежда из тях смислов сок, сгъстен в отделни срички или разместени ударения. За най-далновидния съвременен рентгенолог на езика би било радост велика да се наслади на познавателната ценност на познание и по знание, завет и завет, лек и лек. Най-вече за него би могло да се повтори казаното отколе за Симеон: „Той извади на показ мислите, скътани в дълбочината на трудно прозримите книги“.

А да извадиш наяве, значи да осветиш повърхностното различие, което не противоречи на дълбинното единоречие на езика - да възкресиш стародавната аллотрион фос - загадъчното сияние на Другото, което озарява Същото. А това е така, защото дори и строгият рационалист Лайбниц, ако би заговорил на езика, който сега ви говоря, положително би казал: „Език е онова, поради което съществува нещо, а не нищо“.

Но къде се таи това нещо, без което всичко би било нищо? Не в съсухрените речници и още по-малко в заимствани чуждици-етикети, лепнати на празни буркани. То е в самите нас.

И ако е така, къде сме ние? Ние сме в единственото си езиково месторождение. А где е то? - тревожно пита Яворов и покъртително си отговаря:

Къде си ти, родино моя?

Във този хълм и онзи дол,

които днес един, друг

утре ще насели ?

Не, ти си в мен, родино

моя.

И радостта е скръб.

Скръб е, защото ние весден усещаме, че около нас все повече се разраства гибелна езикова пустиня. Преди век и повече Ницше бе предугадил угрозата от такава грозна духовна суша. И затова сега посред горди книги, които не търпят вериги, из едно гърло бликват два гласа: неговото негодувание и нашето порицание:

Проклет да е онзи, който полива пустинята.